

רבית חרשת מפני שלא קץ, שאם כן דקארי לה מאי קארי, הלא בדברי רב נחמן כבר פורש שמדבר בדלא קץ. גם התוס' פירושו 'טרשא' דרב פפא בדקץ. ולפרושם י"ל שהעיסקה נקראת חרשת [לא הרבית], מפני שאינו משמיעו על הדמים בשעת המכירה, אלא מוכר לו בלא מעות ולאחר זמן ישלם. והמאירי פירש 'טרשא' לשון גובה, כמו 'טרשין' — סלעים גבוהים. על שם שמעלה את ערך המקח.

(ע"ב) 'הלוהו על שדהו ואמר לו, אם אי אתה נותן לי מכאן ועד שלש שנים הרי היא שלי — הרי היא שלו, וכך היה ביתוס בן זונין עושה על פי חכמים' — הראשונים דנו מדוע אין כאן איסור רבית, כאשר שווי השדה עולה על סכום ההלוואה; אם משום שהקנה לו אותה מעכשיו. אם משום שעשה כן בתורת קנס ולא כשכר המתנת מעות. וישנן דעות שאסור הדבר משום אבק רבית או איסור לכתחילה משום מראית העין. (ע' בתוס' ד"ה לא תמכרם; הגהות אשר"י רשב"א וריטב"א להלן; שו"ת הרשב"א תרנא; שו"ת הריב"ש שלה. וע"ע: תוס' רעק"א; חו"ד קעז סקט"ו; שו"ת יביע אומר ח"א יו"ד יג, ד. וראה עוד להלן סו.).

כמה מגדולי האחרונים (נודע ביהודה — מובא בפ"ת יו"ד קעד; מחנה אפרים — רבית יג; חות דעת ר"ס קעד) כתבו שלא נאסר אלא באופן שכשיחזיר לו המעות, יבוטל המקח למפרע, שאז נחשבים המעות למפרע כהלוואה, אבל אם אמר לכשיהיו לי מעות תחזור ותמכור לי בקנין מכאן ולהבא ולא למפרע — מותר.

ובספר מנחת שלמה (להגרש"ו אויערבך זצ"ל. כו) הקשה כמה קושיות על כך. (וע"ע במה שהקשה על שיטה זו בספר אילת השחר להלן סו.). וגם העיר מדברי רש"י כאן, שלא התירו אלא כשתלוי הדבר ברצונו של לוקח, משמע שכשהלוקח מחוייב בעל כרחו להחזיר — נחשב רבית, אפילו אם כוונתו להקנותו רק מכאן ולהבא.

ועל אף הקושיות, כתב שם שמסתבר שלהלכה נוקטים אנו כדעת גדולי האחרונים שמותר (וע"ש עוד ספקות ודיונים באופנים שונים של תנאים ע"מ להחזיר ברבית). ואמנם יש שחולקים על כך (שו"ת חקרי לב יו"ד יח; מהר"ם שיף שלהי פרקין, ועוד — מובאים ב'ברית יהודה' כח, ח).

דף סו

'פטומי מילי בעלמא הוא. א"ל רב אשי לאמימר: טעמא מאי, כיון דלוקח בעי לאתנויי והכא מוכר קא מתני אמרת פטומי מילי בעלמא הוא, אלא מתניתא... — מבואר בגמרא שסברת 'פטומי מילי' מבוססת על כך שהתנאי נעשה על ידי הצד השני. אבל אין לפרש 'פטומי מילי' כיון שתנאי האחריות סותר למה שנכתב במפורש בשטר [שהרי מדובר שכתב בשטר 'ללא אחריות' כמו שכתב רש"י, שאם לא כתב כלום הלא קיימא לן 'אחריות טעות סופר'], שהרי אם זהו הטעם, היה מקום לתרץ את הקושיא מן הברייתא, ששם אין סתירה מפורשת בין התנאי לכתב המפורש [אמנם יש מקום להאריך שמא התנאי מהוה סתירה לסתימת הדברים שבשטר — ע' כתובות יט. ואכ"מ] — אלא צריך לומר שאין זו נחשבת סתירה, לפי שהבטחתו לשלם אינה אלא מבני חורין, וכדי שלא יוכל לגבות ממשועבדים הוצרך לפרש בשטר 'ללא אחריות', שלולא זאת, כיון שאחריות טעות סופר היה גובה אחריותו ממשועבדים.

ולפי זה מובן מה שכתבו הראשונים שאם המוכר פתח תחילה בתנאי זה, הגם שכתב אחר כך בשטר שאינו מקבל אחריות — אין כאן פטומי מילי, כי הקנין נעשה על סמך הדברים שדברו קודם לכן. ואין כאן סתירה בין הנאמר בעל פה למפורש בשטר (אגרות משה חו"מ ח"ב כו).

'מהו דתימא הוא גופיה אדעתא דידה קא גמיר ויהיב גיטא, קמ"ל' — משמע (וכן מבואר בתוס'), רק משום שדבריה הינם 'פטומי מילי בעלמא', אבל בלאו הכי כשנותן את הגט נותנו על דעת דבריה, הגם שהוא עצמו אינו מתנה.

וכן מוכח מלשון המשנה בקדושין (סה.) 'המקדש את האשה ואמר כסבור הייתי שהיא כהנת והרי היא לוייה... מקודשת מפני שלא הטעתו — משמע שאם אכן היא הטעתו, הגם שלא התנה במפורש — אינה מקודשת, ואין זה בגדר 'דברים שבלב' (ע' במובא בקדושין שם, מכתב מהגר"ח קניבסקי שליט"א). וכתבו כמה מהאחרונים, שבאופן כזה אין צורך במשפטי התנאים כגון תנאי כפול, הן קודם ללאו וכו' — מפני שלא היה לו להתנות לבטל המעשה ואעפ"כ התנה, הרי רואים שבלב שלם אומר כן (ע' שו"ת מהר"ם לובלין קכב; מחנה אפרים סוף הל' גרושין. ועפ"ז באר ב'משך חכמה' (מטות) את המקראות בפרשת בני גד ובני ראובן).

'איבעית אימא מתניתין רבי יוסי היא דאמר אסמכתא קניא. אבע"א דאמר ליה קני מעכשיו' — ואין בזה משום איסור רבית, כיון שאמר 'מעכשיו' מעתה הרי זה מכר גמור ואין כאן אגר נטר. ואפילו בלא 'מעכשיו', למאן דאמר אסמכתא קניא אין זו רבית, שהרי יכול למכור הקרקע כשיעור מעותיו קודם שיעבור הזמן שקבע, ושאר הקרקע יעכב לעצמו — וזה שלא חשש לעשות כן, מתנה הוא שנתן לו (הגהות אשר"י. וכ"ד הריטב"א. וכן נקט הרשב"א שאין בדבר משום אבק רבית, והלא ביתוס בן זוגין נהג כן על פי חכמים. ולבסוף צידד לומר שמא לכתחילה אין לעשות כן משום מראית העין. ודעת הראב"ד שאסור לעשות כן משום אבק רבית. וע"ע במצוין לעיל סה:).

(ע"ב) 'זאי אמר קני למיגבא ביה — קני. סוף סוף אסמכתא היא ואסמכתא לא קניא?' — אף על פי שבאופן זה אינו מקנה לו שדהו אלא כנגד חובו, כתבו התוס' הרמב"ן והרא"ש שנחשב זה לאסמכתא לפי שאין אדם רגיל ואינו רוצה למכור קרקעותיו, והרי זו כהתחייבות מוגזמת שמחייב את עצמו שלא מן הדין, והואיל ואמר 'דאי' — הרי זו אסמכתא בעלמא שהבטיחו כדי שיסמוך על דבריו. [וכן הדין במכירת יין דלקמן, אעפ"י שעומד למכירה — אך אין הדרך למכרו כעת שהוא בזול. וגם רואים שהוא תולה מכירתו בפרעון החוב, הרי שאיננו חפץ למכרו עתה — לכך נחשב 'אסמכתא']. וכן הובא דין זה להלכה (ע' בנתיבות המשפט רז סק"י).

ונראה פשוט שלא בכל מכירת קרקע אומרים כן, אלא הכל לפי הענין; וכגון אם בא להקנות קרקע לצורך מכירת החמץ ב'אגב' — כיון שאינה אלא הקנאה עראית, אין זה כ'גזים' כיון שאין לו הפסד בדבר, ואין לחוש לאסמכתא (ע' שו"ת הר צבי ח"ב מד).

— בענין 'אסמכתא' רבו חילוקי הדינים ושיטות הפוסקים. ומבואר בשלחן ערוך שאין מועילה אסמכתא אלא במילוי שלשה תנאים אלו: א. קנו מידו. ב. אמירת 'קני מעכשיו'. ג. נעשה בפני ב"ד חשוב. ו'ב"ד חשוב' לענין זה — כתבו פוסקים אחרונים: כל שלשה דיינים הבקיאים בהלכות אסמכתא — ע' במובא בנדרים כו מהגרמ"פ, ועוד).

וכתב החזון-איש (ח"מ ליקוטים טז,יא), אודות מה שנהוג לכתוב חוזה לגמר המקח, וכותבים בו שאם הלוקח חוזר בו — הכסף שנתן מחול, ואם המוכר יחזור — יכפול, אין בתנאי זה ממש (כדאיתא בשו"ע ע"ו,יא) [זולת לדעת הרמב"ם מועילה מחילת הלוקח]. ואף על פי שמצד דינא דמלכותא מועיל אותו תנאי — אך כיון שהוא דין שבין ישראל לחברו, אין כאן דינא דמלכותא. ואין לומר: כיון שמועיל מצד דין המלכות, שוב אין דעתו לאסמכתא אלא לקנין גמור — שלא שמענו שמשום שיכול לזכות בדד"מ תיבטל אסמכתא. ואין סברא בזה, כיון שאינו רשאי לדון בערכאות. ואם אתה אומר כן — בטלה אסמכתא, שהרי לעולם בדיניהם אסמכתא קונה. [וע"ש שאם כבר שילם מקצת דמים, שנעשה כבר קנין על הקרקע, ואח"כ כתבו את החוזה — אין כאן אסמכתא, שהרי כבר קנה. ואם המוכר חוזר בו, הרי זו כקניה חדשה שבא לקנות].

*

'אמר רב פפא... אשכחיה דקא שתי שכרא — קני...'

כמו כאן, מצינו לרב פפא בכמה מקומות בש"ס, מעשים ומאמרים ואיזכורים השייכים לשתייה ולשיכר — ענין אומנותו, שמייצר ומוכר שיכר היה (ע' לעיל סה. וברש"י; פסחים קיג.) והיה השיכר מצוי בביתו ולא היין; —

ברכות מד: אמר ליה רבא לרב פפא, סודני, אנן תברינן לה בבשרא וחמרא אתון דלא נפיש לכו חמרא במאי תבריתו לה... (וע' מנחות עא. וברש"י).

שבת קמ: 'אמר רב פפא: האי מאן דאפשר למישתי שיכרא ושתי חמרא — עובר משום בל תשחית'.

סוכה מט: 'שכר לשון שתייה... ש"מ כי שבע איניש חמרא מגרוניה שבע'.

כתובות ח וע"ז לא: 'רב פפא מפיקין ליה (— השכר) אבבא דחנותא ושתי'.

בבא קמא לה — 'דההוא תורא דהוה בי רב פפא... ופתקיה לנוייתא ושתי שיכרא'.

ע"ז ח: 'אמר רב פפא משמיה דרבא: מכי רמו שיערי באסינאי'.

וכן מצינו לרב פפא כמה מאמרים בעניני תמרים [שמהם הופק השיכר אצלם]; —

להלן סז: 'אמר מר זוטרא משמיה דרב פפא... ואפילו מתמרי דאבודיא...'

יומא עט: 'תרי קבי דתמרי חד קבא דקשיבא וסריח'.

מועד קטן י: אמר רב פפא להתיר לייבש תמרים במועד כדי שלא יתליעו.

כתובות ס. ד"פ אמר אפילו דהנוניתא'.

כריתות יד. 'רב פפא אמר כגון דמלייא בתמרי'.

דף סז

'הרי איילונית דמחילה בטעות היא והויא מחילה, דתנן...' — פירוש, הנושא אשה והוברר שהיא איילונית — פטור מכתובה (מנה ומאתים. אבל חייב בתוספת). וכן פטור מלשלם את הגדוניה שהכניסה לו בכתובתה ('צאן ברזל') אם אין הנכסים קיימים בעין, מפני שהוציאם והשתמש בהם כדין. וכן הדין אם נגנבו או אבדו. [ואילו נכסי מלוג שנגנבו או אבדו — מחלוקת הראשונים. ע' בית שמואל קטז סק"ה]. וכן פירות שאכל כדין, לפי שסבר שהיא אשתו — פטור מלשלם.